

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-04>

УДК 342.9

А.М. СТЕБЕЛЄВ

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права, адвокат

E-mail: stebeliev.advokat@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2318-1209>

Національний аерокосмічний університет імені М.С. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

м.Харків, 61000, вул. Чкалова, 17

ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ТА КОНФЛІКТІВ У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ

АНОТАЦІЯ. У статті аналізуються питання, пов'язані з перевагами застосування альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів та конфліктів. Указується на те, що сучасна судова система, що виступає окремою гілкою державної влади, займає особливе місце у системі механізму держави та, відповідно, має власні компетенційні можливості у цій сфері. Проте, як і будь-яка система державних установ, вона не позбавлена спільних недоліків, сукупність яких суттєвим чином знижує можливості судової системи забезпечувати вирішення всієї гами правових спорів та конфліктів, що не можуть бути розв'язані сторонами без залучення фахової «третьої особи».

Зокрема, вказується на те, що до таких недоліків можна віднести такі як неефективність судової системи, тривалі строки розгляду справ, банальну тяганину, формалізованість, не повне врахування реальних законних інтересів, не завжди належне виконання судових рішень, суттєві судові витрати тощо. Всі ці недоліки виступають чинником, що підштовхує широке коло осіб до пошуку нових способів вирішення спорів та конфліктів, минаючи державні судові процедури. При цьому, фактично йдеться про те, що чинником зародження та доволі динамічного розвитку альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів, у тому числі й публічно-правових, в різних державах є з одного боку значні недоліки наявних судових систем, а з іншого реальні переваги вказаних вище приватних систем вирішення спорів.

Констатується той факт, що переваги альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів, у тому числі й у публічно-правовій сфері, зумовлені тими недоліками, що притаманні офіційній судовій системі. Саме недоліки останньої підштовхнули до інтенсивного пошуку альтернативних способів та виступи чинником подальшого динамічного поширеного їх використання. У той же час, альтернативне вирішення спорів має й свої особливі переваги безвідносно до слабкості функціонування державного суду.

Зауважується, що чинник економії державних коштів, про який ідеться у контексті запровадження альтернативного вирішення спорів та конфліктів доволі часто виступає рушійною силою до запровадження нових підходів та інноваційних рішень. У той же час, система альтернативного вирішення спорів та конфліктів має цілу низку й інших переваг, які у першу чергу спрямовані на забезпечення законних інтересів сторін, на реалізацію відносно комфортного порядку вирішення правових спорів та конфліктів. Адже, належно організований процес застосування всієї сукупності різноманітних форм, способів та методів через вищенаведені їх переваги буде розвантажувати судову систему, формувати відповідні умови для доступу до правосуддя для інших суб'єктів, сприятиме законності та правопорядку, зменшенню конфліктності між сторонами, створюватиме умови для більш гарантованого та комфортного дотримання та реалізації законних інтересів сторін, покращенню ситуації з виконанням рішень судів, запровадженню інноваційних підходів у межах юридичної практики, сприятиме розробці та реалізації нових прийомів та способів юридичної техніки, гармонійному розвитку правової системи тощо.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: альтернативне вирішення правових спорів та конфліктів, правосуддя, процесуалізація, публічно-правовий спір, конфлікт, медіація, арбітраж.

Як цитувати: Стебелєв А.М. Основні переваги використання альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів у публічно-правовій сфері. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право»*. 2023. Вип. 35. С. 35-40. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-04>

In cites: Stebeliev A.M. (2023). The main advantages of using alternative methods of resolving disputes and conflicts in the public-legal sphere. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (35), P. 35-40. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-04> (in Ukrainian)

Прискорена динаміка суспільних відносин вимагає формування ефективної та результативної системи вирішення правових спорів та конфліктів, виникнення яких є невід'ємним атрибутом діяльності будь-яких суб'єктів, у тому числі й тих, що діють у межах публічного права. Безперечно, судова система, що виступає окремою гілкою державної влади, займає особливе місце у системі механізму держави та, відповідно, має власні та унікальні компетенційні можливості у цій сфері. Проте, як і будь-яка система державних установ, вона не позбавлена спільних недоліків, сукупність яких суттєвим чином знижує можливості судової системи забезпечувати вирішення всієї гами правових спорів та конфліктів, що не можуть бути розв'язані сторонами без залучення фахової «третьої особи».

Так, у процесуальній правовій доктрині аналізуються перешкоди реалізації права на суд, серед яких у першу чергу вказують на високу завантаженість «традиційних» судів, на те, що судова система на сьогодні не передбачає граничних строків остаточного вирішення справи по суті (установлюються лише строки судового розгляду справи), а система оскаржень, як правило, призводить до того, що рішення стосовно предмету спору може набрати законної сили лише через кілька років після виникнення спору і протягом всього цього часу стосунки між сторонами будуть надмірно напруженими.

З цим твердженням варто погодитися та додати те, що така система, яка тривалий час не здатна вирішити спір, формує загальний стан конфліктності, який тривалий час буде залишатися високим та вказане становище у першу чергу безпосередньо не відповідає інтересам сторін. Поширення такого стану речей, що є неминучим з огляду на вищевказані системні недоліки, призводить до підвищення рівня конфліктності у суспільстві в цілому, а це вже суперечить інтересам як суспільства, так і держави. При цьому негативний ефект особливо відчувається тоді, коли тривалий конфлікт існує між приватними особами та суб'єктом, що здійснює публічно-владні управлінські функції. І хоча, під суб'єктом владних повноважень процесуальний закон розуміє не лише орган державної влади, але й орган місцевого самоврядування, їх посадову чи службову особу, а також іншого суб'єкта при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому

числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг (пункт 7 частини першої статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України), все одно тривалий конфлікт з будь-якими з названих суб'єктів, як правило, негативно відбивається безпосередньо саме на авторитеті держави.

Отже, до недоліків судової системи у сфері вирішення правових спорів та конфліктів можна віднести такі як неефективність судової системи, тривалі строки розгляду справ, банальну тяганину, формалізованість, не повне врахування реальних законних інтересів, не завжди належне виконання судових рішень, суттєві судові витрати тощо. Всі ці недоліки виступають чинником, що підштовхує широке коло осіб до пошуку нових способів вирішення спорів та конфліктів, минаючи державні судові процедури. Ю. Д. Притика не випадково вказує на те, що існують сталі уявлення про альтернативне вирішення спорів та конфліктів з точки зору розуміння їх як приватної системи, яка виникла на протигагу публічному (державному) порядку вирішення спорів. Фактично, йдеться про те, що чинником зародження та доволі динамічного розвитку альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів, у тому числі й у сфері публічного права, в різних державах є з одного боку значні недоліки наявних судових систем, а з іншого реальні переваги вказаних вище приватних систем вирішення спорів.

Держава, як третя сторона правового спору та конфлікту, має і переваги, які в основному пов'язані з наданням процесу вирішення спорів та конфліктів офіційного, чітко структурованого, роками відпрацьованого та загальнообов'язкового характеру. До того ж, як зауважує О. С. Ткачук, захист прав особи та організації, державних та суспільних інтересів, а також вирішення правових конфліктів традиційно в усьому світі пов'язується із правосуддям. Адже сильна й незалежна судова влада, належно організована та ефективно працююча судова система є неодмінним атрибутом правової держави. Проте названі якості юрисдикційних процедур держави подекуди створюють зайві бюрократичні перепони, що сприяє концентрації зусиль лише у напрямі фактологічного аналізу ситуації з ігноруванням реальних інтересів та цінностей сторін, які вони прагнуть відстояти.

До того ж у деяких випадках зайва процедурно-процесуальна формалізованість, що не може розглядатися повною мірою як

релевантна до конкретних життєвих ситуацій, з якими пов'язані спори та конфлікти, має здатність суттєво нівелювати значущість такої діяльності держави в очах сторін. Більш того, за таких умов невикористання компромісних процедур, навіть після винесення рішення суду, буде залишатися високий та не знятий рівень конфліктності між сторонами, що створить суттєву перешкоду і на шляху виконання таких рішень. Це зайвий раз підкреслює той факт, що рішення суду, яким він поставив формальну крапку у спорі, не завжди буде реальним засобом припинення конфлікту між сторонами. Як зазначається в юридичній літературі, доволі часто винесення судового рішення не означає владнання, залагодження чи припинення конфлікту, а натомість може спровокувати його подальшу ескалацію.

Такий стан речей формує сталий попит на належне функціонування альтернативної системи вирішення спорів та конфліктів, що знайшло своє підтвердження як на доктринальному рівні, так і на рівні практичного формування та подальшого оволодіння новими прийомами та способами юридичної техніки поза організації та функціонування офіційних державних структур. Більш того, такий загальний і потужний тренд не міг не бути сприйнятим державою, які зробила перші кроки у напрямі формування незалежної та недержавної інституційної системи професійних посередників – медіаторів. Зокрема, лише у 2021 році було ухвалено Закон України «Про медіацію», який визначає правові засади і порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), статус медіатора, принципи здійснення медіації, вимоги до підготовки медіаторів та інші питання, які пов'язані з цією процедурою.

Крім того, усвідомлення недоліків традиційних офіційно державних процедур призвело до внесення змін до чинного процесуального законодавства у частині, що стосується можливості врегулювання спору за участю судді в адміністративному, цивільному та господарському судочинствах. У цьому випадку йдеться про запровадження у судову систему вирішення спорів та конфліктів основних підходів та принципів, що притаманні недержавному альтернативному порядку їх вирішення, зокрема, таких як добровільність, конфіденційність, мінімізована формалізованість тощо. Отже, переваги альтернативних способів вирішення спорів та

конфліктів, у тому числі й у публічно-правовій сфері, зумовлені тими недоліками, що притаманні офіційній судовій системі. Саме недоліки останньої підштовхнули до інтенсивного пошуку альтернативних способів та виступали чинником подальшого динамічного поширеного їх використання. У той же час, альтернативне вирішення спорів має й свої особливі переваги безвідносно до слабкості функціонування державного суду. Разом із тим, вартими уваги є всі переваги такого вирішення спорів, аналіз яких необхідний для подальшого їх розвитку.

У юридичній літературі звертається увага на те, що існування у більшості держав світу альтернативних систем вирішення спорів та конфліктів варто розглядати як позитивний чинник, оскільки вирішення спорів шляхом посередництва, арбітражу, переговорів, консультацій, а також інших альтернативних способів дозволяє вирішувати спори без утручання держави і вони можуть вирішуватись набагато швидше. Альтернативні способи вирішення спорів певною мірою можуть бути джерелом економії коштів для держави, оскільки вони існують самостійно і не вимагають коштів для їх надання від держави, тоді як, зокрема, в Україні система господарських судів щорічно вимагає досить великих витрат на утримання таких судів.

Безперечно, чинник економії державних коштів доволі часто виступає рушійною силою до запровадження нових підходів та інноваційних рішень. У той же час, система альтернативного вирішення спорів та конфліктів має цілу низку й інших переваг, які у першу чергу спрямовані на забезпечення законних інтересів сторін, на реалізацію відносно комфортного порядку вирішення правових спорів та конфліктів. Зокрема, Н. Ю. Голубева, аналізуючи такий різновид способів альтернативного вирішення спорів та конфліктів як онлайн вирішення спорів, указує на їх переваги та недоліки. Так, зокрема, до їх переваг над іншими способами вирішення спорів вона відносить те, що вони, по-перше, мають неформальний та гнучкий характер, по-друге, вони не пов'язані занадто суворими правилами процедури та доказування, по-третє, мають доволі низьку вартість участі або взагалі така вартість відсутня, по-четверте, може реалізовуватися щодо сторін, які перебувають далеко одна від одної, по-п'яте, підходить для спорів, у яких сторони емоційно не можуть перебувати в одному приміщенні,

по-шосте, підходить для людей із обмеженими фізичними можливостями, по-сьоме, для їх провадження не обов'язково потрібно залучення професійних юристів.

Як видно, всі наведені переваги стосуються у першу чергу сторін спору, формування принципово нових та якісно інших умов для вирішення спорів та конфліктів.

У свою чергу, на думку І. Божук та С. Дяченка, до основних переваг альтернативних способів вирішення спорів та захисту прав слід віднести спрощену процедуру й відсутність елементу доказування, відсутність жорстко формалізованих правил поведінки, вільний вибір посередника (медіатора, арбітра, консультанта та ін.), приватний (недержавний) характер, негласність та конфіденційність вирішення спору, можливість особистого контролю за реалізацією та просування процедури, необмеженість у часі.

Саме тому, варто констатувати той факт, що рушійна сила, яка сприяє запровадженню та поширенню альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів йде не лише від держави, але у першу чергу від суспільства.

Серед широкого кола переваг альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів, у тому числі й публічно-правових, слід особливий акцент зробити на тих, що мають стосунок як до інтересів сторін, так і до інтересів суспільства та держави. Зокрема, до названих вище можна віднести такі як сприяння розвитку громадянського суспільства, відхід від підходів, що базуються на зайвому патерналізмі, конфіденційність та створення комфортного середовища для вирішення спорів та конфліктів.

Зокрема, поширене використання альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів можна розглядати як чинник розвитку громадянського суспільства, мінімізації патерналістських тенденцій з боку держави, поширення та популяризації у суспільстві базових цінностей свободи, верховенства права, політичного, економічного та ідеологічного плюралізму.

Особливо такий підхід стосується вирішення публічно-правових спорів та конфліктів з огляду на те, що сторони (у першу чергу йдеться про приватних осіб) будуть мати право вибору захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. У цьому контексті Р. Кирилюк зауважує, що ефективність механізму позасудового вирішення спорів є

досить красномовним індикатором зрілості громадянського суспільства, оскільки патерналізм виступає чи не найбільшою перешкодою для розвитку країни.

До переваг альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів традиційно відносять повну конфіденційність. Як зазначається у юридичній літературі, однією з таких переваг є повна конфіденційність, тобто цілковито відсутній ризик розголошення інформації, що не завжди забезпечується у судовому розгляд. Варто відзначити те, що у літературі про це йшлося у тому числі й до ухвалення Закону України «Про медіацію». З набуттям чинності вказаним Законом питання конфіденційності набуло особливого розуміння через структуровану урегульованість цього питання.

Адже стаття 6 Закону, що цілком присвячена конфіденційності у сфері реалізації медіації як одного зі способу альтернативного вирішення спорів та конфліктів складається з цілої низки чітко сформульованих нормативно-правових приписів, які у сукупності забезпечують реалізацію такого обов'язкового режиму здійснення медіації. У той же час, відхилення від такого режиму є можливим з огляду на добровільний, диспозитивний та договірний характер альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів. Так, відповідно до абзацу 1 частини першої статті 6 Закону, медіатор та інші учасники медіації, а також суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, не мають права розголошувати конфіденційну інформацію, якщо інше не встановлено законом або якщо всі сторони медіації не домовилися у письмовій формі про інше.

Враховуючи те, що основні види альтернативного вирішення спорів та конфліктів традиційно сформувались як засоби вирішення спорів та конфліктів з широкого кола соціально-психологічних питань та ситуацій, а вже потім, з огляду на їх універсальний характер, були адаптовані до умов юриспруденції, то їх сильною стороною є мінімізація негативного психологічного впливу на учасників спору чи конфлікту.

Наведена сторона альтернативних способів для широкого загалу є особливо цінною, з огляду на великий досвід співпраці широкого кола громадян з різними бюрократичними установами та інституціями, що було набуто як у радянський час, так і у постсоціалістичний період існування нашої держави. У літературі звертається увага на те,

що має місце мінімальна емоційно-психологічна напруга учасників конфлікту, оскільки медіація націлена на консенсус, а не на компроміс.

Отже, розвиток та подальше удосконалення правового регулювання комплексного інституту альтернативного вирішення публічно-правових спорів та конфліктів є об'єктивною вимогою часу та складовою процесу забезпечення верховенства права, глибокого реформування органів публічної влади, у тому числі й судової, мінімізації корупційних практик, більш широкого залучення інститутів громадянського суспільства, а також формування цілісної системи альтернативного вирішення публічно-правових спорів та конфліктів. У свою чергу,

належно організований процес застосування всієї сукупності різноманітних форм, способів та методів через вищенаведені їх переваги буде розвантажувати судову систему, формувати відповідні умови для доступу до правосуддя для інших суб'єктів, сприятиме законності та правопорядку, зменшенню конфліктності між сторонами, створюватиме умови для більш гарантованого та комфортного дотримання та реалізації законних інтересів сторін, покращенню ситуації з виконанням рішень судів, запровадженню інноваційних підходів у межах юридичної практики, сприятиме розробці та реалізації нових прийомів та способів юридичної техніки, гармонійному розвитку правової системи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Правова доктрина України : у 5 т. - Х. : Право, 2013. Т. 3 : Доктрина приватного права України / Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін. ; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 760 с.
2. Качук О. С. Судові та альтернативні способи вирішення приватних юридичних конфліктів: міжнародний досвід та українські перспективи. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. 2015. № 8. Том. 2. С. 22-25.
3. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст.5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 5 квітня 2023 р.)
4. Заросило В. О., Капля О. М., Муравйов К. В., Минюк Д. І., Минюк О. Ю. Альтернативні шляхи вирішення юридичних спорів та їх застосування в Україні. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, Vol. 28, No. 4, 2021 С. 232.
5. Голубева Н. Ю. Онлайн вирішення спорів (ODR): переваги та недоліки. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.) / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. С. 8. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>
6. Божук І., Дяченко С. Судова практика застосування альтернативних способів урегулювання спорів. Підприємство, господарство і право. 2019. № 12. С. 11-15.

Стаття надійшла до редакції 8.04.2023

Стаття рекомендована до друку 19.05.2023

A.M. STEBELIEV

PhD (Law), associate professor of the law department, lawyer

E-mail: stebeliev.advokat@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2318-1209>

National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky

"Kharkiv Aviation Institute"

Kharkiv, 61000, str. Chkalova, 17

THE MAIN ADVANTAGES OF USING ALTERNATIVE METHODS OF RESOLVING DISPUTES AND CONFLICTS IN THE PUBLIC-LEGAL SPHERE

ABSTRACT. The article analyzes issues related to the advantages of using alternative methods of resolving public legal disputes and conflicts. It is pointed out that the modern judicial system, acting as a separate branch of state power, occupies a special place in the system of the state mechanism and, accordingly, has its own competence in this area. However, like any system of state institutions, it is not without common shortcomings, the totality of which significantly reduces the judicial system's ability to provide resolution of the entire range of legal disputes and conflicts that cannot be resolved by the parties without the involvement of a professional "third party".

In particular, it is pointed out that the inefficiency of the judicial system, long terms of consideration of cases, banal red tape, formalization, incomplete consideration of real legal interests, not always proper execution of court

decisions, substantial court costs, etc. can be attributed to such shortcomings. All these shortcomings act as a factor that pushes a wide range of people to find new ways to resolve disputes and conflicts, bypassing state court procedures. At the same time, we are actually talking about the fact that the factor of the birth and quite dynamic development of alternative methods of resolving disputes and conflicts, including public legal ones, in various states are, on the one hand, significant shortcomings of the existing judicial systems, and on the other hand, the real advantages of the above-mentioned private dispute resolution systems.

It is noted that the advantages of alternative methods of resolving disputes and conflicts, including in the public legal sphere, are caused by the shortcomings inherent in the official judicial system. It was the shortcomings of the latter that prompted an intensive search for alternative methods and became a factor in their further dynamic widespread use. At the same time, alternative dispute resolution has its own special advantages regardless of the weakness of the functioning of the state court.

It is noted that the factor of saving public funds, which is discussed in the context of the introduction of alternative resolution of disputes and conflicts, quite often acts as a driving force for the introduction of new approaches and innovative solutions. At the same time, the system of alternative resolution of disputes and conflicts has a number of other advantages, which are primarily aimed at ensuring the legitimate interests of the parties, at implementing a relatively comfortable procedure for resolving legal disputes and conflicts. After all, a properly organized process of applying the entire set of various forms, methods and methods due to their above-mentioned advantages will relieve the judicial system, create appropriate conditions for access to justice for other subjects, promote legality and law and order, reduce conflict between the parties, create conditions for more guaranteed and comfortable observance and implementation of the legal interests of the parties, improvement of the situation with the execution of court decisions, introduction of innovative approaches within legal practice, will contribute to the development and implementation of new techniques and methods of legal technique, harmonious development of the legal system, etc.

KEYWORDS: *alternative resolution of legal disputes and conflicts, justice, proceduralization, public legal dispute, conflict, mediation, arbitration.*

REFERENCES

1. Legal doctrine of Ukraine: in 5 volumes - Kh.: Pravo, 2013. Volume 3: Doctrine of private law of Ukraine / N. S. Kuznetsova, E. O. Kharitonov, R. A. Maidanyk, etc. ; in general ed. N. S. Kuznetsova. 760 p. (in Ukrainian)
2. Tkachuk O.S. Judicial and alternative ways of resolving private legal conflicts: international experience and Ukrainian perspectives. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser. : Jurisprudence. 2015. No. 8. Vol. 2. P. 22-25. (in Ukrainian)
3. On mediation: Law of Ukraine dated November 16, 2021/ No. 1875-IX. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2022. No. 7. Article 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (date of application April 5, 2023) (in Ukrainian)
4. Zarosylo V. O., Kaplya O. M., Muravyov K. V., Mynyuk D. I., Mynyuk O. Yu. Alternative ways of resolving legal disputes and their application in Ukraine. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Vol. 28, No. 4, 2021 P. 232. (in Ukrainian)
5. Golubeva N. Yu. Online dispute resolution (ODR): advantages and disadvantages. Alternative methods of resolving civil disputes: materials of the round table (Odesa, March 29, 2021) / by general ed. Doctor of Law, Professor N. Yu. Golubeva; NU "Odesa Law Academy". Odesa: Phoenix, 2021. P. 8. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>(in Ukrainian)
6. Bozhuk I., Dyachenko S. Judicial practice of alternative dispute resolution methods. Enterprise, economy and law. 2019. No. 12. P. 11-15. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 08.04.2023

The article is recommended for printing 19.05.2023